

ДО ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Черкас Н.В. (м. Львів)

The article deals with the problem of definition of paroemiological units to which biblical proverbs and sayings are referred. Whereas a biblical proverb is a grammatically independent sentence generalizing practical experience of certain ethos, a saying accumulates folk wisdom and is first and foremost aimed at expressing emotional evaluation of a specific phenomenon and is always an unextended syntactic structure. Sayings can be considered to be a transitional link between non-predicative phraseological units and proverbs.

Наприкінці ХХ століття фразеологізми біблійного походження активно досліджували В.Г.Гак [3], М.Ю.Котова [8], Ф.І. Ніконовайте [16], С.Онопрієнко [17], О.В.Сафронова [19], І.Харазінська [20], І.С.Хостай [21]. Зокрема паремії, як результат морально-ціннісної концептуалізації дійсності у мовах, розглядають І.О.Голубовська [4], О.Кушнір [10], О.В. Михайлова [13], Г.Г.Молчанова [15] та ін.

Мета нашої статті полягає у з'ясуванні дефініції пареміологічних одиниць.

Грецьке слово *paroemia* у мові-джерелі мало значення “притча”, “вислів”, “інакомовлення”. Традиційне визначення цього терміну сформульоване у словнику В.І.Даля: “Паремія – повчальні слова; місця зі Святого Писання, які читають на вечірній молитві при вході” [5, 58]. Більш уточнений зміст терміну представлено у словнику “Християнство”: “Уривки зі Старого і Нового Заповіту, які читають у православної церкви на вечірньому богослужінні, головним чином, напередодні церковних празників. Паремія містить пророцтва про подію, яка святкується, прославляючи святого, на честь якого влаштований празник, або тлумачить зміст празника” [16, 58]. У лексиконі загального та порівняльного літературознавства так зафіксоване значення терміну паремія: “Паремія (грец. *paroemia*– прислів’я) або проverbsіум (лат. приказка, прислів’я): 1. Читання притчі зі святого письма на вечірній службі Божій напередодні релігійних свят. Звідси – назва книги притч – *пареміоніки*; 2. Видове позначення фольклорних малих жанрів афористичного спрямування (прислів’я, приказки). Часом пареміями звать також інші малі жанри фольклорної прози: загадки, заклики, зичення, прикмети, примовки, прокляття, скоромовки” [11, 398].

Особливий інтерес для нашої статті становлять прислів'я і приказки біблійного походження, які, згідно з терміном О.В.Куніна, називаються *комунікативними* фразеологічними одиницями. До них належать синтаксично розгорнуті і семантично розчленовані висловлювання узагальненого характеру, які виражають самостійне судження і базуються на повному або частковому образному переосмисленні їх компонентів. У нашому дослідженні переважають біблійні прислів'я.

У літературознавчому словнику-довіднику подані наступні визначення приказки і прислів'я: “Приказка – стислий крилатий народний вислів, близький до прислів'я, іноді це ж укорочене прислів'я, але без властивого йому повчального значення. Коли прислів'я – здебільшого двочленне речення (“В чужому оці і порошинку побачить, а в своєму сучка недобачає”), то приказка – одночленна (“В своєму оці й сучка недобачає”, “Like father, like son”). Але чітку межу між прислів'ями і приказками провести дуже важко. Їх здебільшого розглядають як твори одного жанру народної творчості” [12, 296– 297]. “Прислів'я – короткий, часто віршований крилатий народний вислів, в якому у високохудожній формі виражено повчальний життєвий досвід і мудрість мас. Це насичене глибоким змістом художнє узагальнення, в якому об'єднано за якоюсь характерною ознакою багато різних явищ і яке сформульоване у легкій для запам'ятовування формі. Прислів'я, як правило, короткі, їх будова відзначається симетричністю, поділом на частини, що римуються між собою. Часто прислів'я будуються з використанням чи синтаксичного паралелізму, чи протиставлення. Найчастіше прислів'я використовують метафору, а також гіперболу, іронію, порівняння, епітети та інші тропи” [12, 297].

У спеціальних лінгвістичних словниках терміном *паремія* недиференційовано позначаються сталі, відтворювані одиниці, які в структурно-семантичному відношенні прирівнюються до закінченого речення, тобто прислів'я і приказки. Таким чином, термін *паремія* не однозначний. У широкому значенні він називає фрагмент зі Святого Письма – Старого чи Нового Заповіту, який має етичний, повчальний, духовно-моральний зміст і характеризується певною сталістю (притчі, заповіді) та має нерегламентовану протяжність, тобто може складатися як із одного речення, так і з кількох. У вузькому значенні цей термін називає одиниці, що дорівнюють закінченому реченню у структурно-семантичному відношенні, а також мають повчальний, духовно-моральний, етичний зміст та ознаки усталеності і відтворюваності.

Згідно з О.В. Куніним, *комунікативні* фразеологізми біблійного походження – це судження морального та етичного характеру, спонукання, повчання, застереження, узагальнення життєвих спостережень і людського досвіду, експліцитні та імпліцитні оцінки певних ситуацій. За метою висловлювання *комунікативні ФО* поділяються на розповідні, спонукальні та питальні речення (*God helps the ones that help themselves. Thou hast conquered, the Galilean! Render unto Ceasar the things that are Ceasar's. Can any good thing come out of Nazareth?*).

О.В.Кунін та Н.Н.Амосова відносять прислів'я і приказки до фразеології, визначаючи їх як самостійні речення, які мають образний чи додатковий дидактичний або оцінний зміст [1; 9]. Прислів'я і приказки предикативної структури подібні до фразеологічних одиниць за багатьма рисами. По-перше, їхній лексичний склад є постійним; по-друге, їхній зміст є традиційним і у більшості випадків має фігуральний (переносний) характер; по-третє, багато із них є демотивованими або мають нечітке мотивування, переважно, в силу умовності їхнього змісту; по-четверте, лексичні значення їх компонентів послаблені; по-п'яте, вони не утворюються у процесі мовлення, а відтворюються у готовому вигляді [1, 143]. Але за змістом та функцією прислів'я і приказки не відповідають ознакам фразеологічної одиниці. Від предикативних фразеологізмів вони відрізняються тим, що вони є автономними, самовичерпними і за структурою, і за змістом реченнями. Їх не можна віднести і до афективних, вигуківих мовних одиниць. Їхня функція як одиниць комунікації, що виражають повчання чи оцінку факту, не витісняє, а прямо відповідає їхньому предметно-логічному змісту. А цей зміст являє собою не цілісне лексичне значення, а традиційний реальний, образний чи додатковий зміст – висновок, узагальнення чи констатацію, виражені у формі повідомлення [1, 144].

Така їхня особливість насамперед проявляється у тому, що основною і найпоширенішою формою їхнього вживання є функціонування у синтаксично-замкнутому вигляді: *Always do unto others what is best for you.*

Іноді прислів'я та приказки можуть входити до іншого речення, перетворюючись на залежну предикативну одиницю. У таких умовах їхня початкова самостійність знаходить ще одне підтвердження. Якщо прислів'я чи приказка входить у змінне речення, не змінюючи своєї синтаксичної предикативної структури, вона не стає єдиним членом цього речення, а виступає як залежна предикативна одиниця і перетворює речення, до якого вона входить, на складне. А ті приказки, які явно мають

природу реплік-реакцій, лише у виняткових випадках можуть бути перетворені на залежну предикативну одиницю. У зв'язку із цими причинами Х.Касарес чітко відокремив фразеологічні одиниці (“вислови”) від прислів'їв та “провербальних сполучень.” “Цитатний” характер, який відмічає Х. Касарес, пов'язаний саме з тими їхніми особливостями, про які ми говорили [7, 197].

Г.Г.Молчанова розглядає прислів'я як художній мікротекст/дискурс і водночас мовний знак іконічного типу. Функціонально прислів'я співвідноситься із певним фактом буття, піддає його поширеній образній інтерпретації, дає експресивну оцінку і відображає культурно-національну самобутність народу. В основі гіпотези Г.Г.Молчанової про іконічність тексту прислів'я лежить поняття, розроблене в семіотичній культурології московсько-тартуської школи про вторинну іконізацію художнього тексту, під яким розуміють “одне велике слово зі спільним єдиним значенням, тобто риторично відзначене” [15, 86]. З цієї точки зору прислів'я можна визначити як вторинний мовний знак з елементами іконізму, що вживається для позначення типових ситуацій або відношень між предметами чи явищами семіосфери, або семіотичного простору, що, по суті, дорівнює культурі, у якій цей знак є необхідною передумовою мовної комунікації. І.О.Голубовська вважає, що прислів'я та приказки становлять головну частину афористичних суджень, які містять у лаконічній мовно-образній формі національно зумовлені ціннісно орієнтовані узагальнення об'єктивної дійсності, крізь які проглядають певні константи складу народного мислення [4, 66].

На думку І.І.Чернишової, прислів'я і приказки, які являють собою “притчі-мініатюри”, у систему мови не входять, бо вони є самостійними одиницями комунікації, хоч і зафіксованими в певному традиційному оформленні. Вони не можуть бути визнаними ні “лексичними одиницями”, ні “еквівалентами” лексичних одиниць. Якщо вважати, що “лексична одиниця” – це будь-яке мовне утворення, яке відрізняється стійкістю і метафоричним чи хоч би традиційним смислом (бо не всі прислів'я базуються на метафорі), то тоді це поняття прийде́ться підвести під, взагалі, різноманітні твори таких “малих форм” фольклору, як загадки, примовки і т.п [22].

Такі лінгвісти, як В.П.Жуков та А.І.Молотков не вважають семантичну та синтаксичну нарізність більшості прислів'їв, здатність передавати закінчену інформацію передумовою віднесення їх до фразеології [6; 14].

Ми притримуємося думки О.В.Куніна та Н.М.Шанського [9; 23] і відносимо прислів'я, приказки та крилаті вислови до біблійних комунікативних фразеологізмів, якщо вони за своїм походженням пов'язані з Біблією.

У книгах Нового Заповіту, листажний обсяг якого складає приблизно 32% від тексту Старого Заповіту, кількість таких ФО є дуже великою (понад 70 вживань прислів'їв). Отже, насиченість текстів Нового Заповіту прислів'ями значно перевищує насиченість цими одиницями Старого Заповіту. Частина прислів'їв є повторенням і розвитком старозавітних притч, наприклад: *He that killeth with the sword must be killed with the sword* (Revelation, 1:16), *Render therefore unto Caesar the things which are Caesar's; and unto God the things that are God's* (Matthew, 22:21).

Найбільше прислів'їв походить із книг Нового Заповіту із Євангеліїв від Матвея та Луки. Часто це є одні і ті самі прислів'я, що зустрічаються в інших книгах Старого і Нового Заповіту. Наприклад, одна із десяти заповідей Мойсея, викладена у книзі Левіт: "Thou shalt not avenge, nor bear any grudge against the children of thy people, but thou shalt love thy neighbour as thyself..." (Leviticus, 19:18). Це є одна із десяти заповідей Мойсея, і у Новому Заповіті її вперше вжито у Євангелії від Матвея як цитату зі Старого Заповіту, виголошену Ісусом Христом у Нагірній проповіді (Матвій, 5:43–44). У Новому Заповіті цей вислів повторюється чотири рази (Матвій, 19:19; Римлянам, 13:9; Галатам, 5:14) та ще три рази вживається у дещо іншій формі: "Thou shalt love thy neighbour as thyself" (Matthew, 22:39; Mark, 12:31; Jacob, 2:8). Серед притч найчастіше повторюється у Біблії сюжет про сіяча та результат його праці (Притчі, 22:8; Матвій, 13; Марко, 4:1–18; Іоанн, 4:36). Звідси походить прислів'я "For whatsoever the man soweth, that shall he also reap" (Galatians, 6:7).

Пареміологічні одиниці, як і непередикативні біблеїзми, можуть бути детермінованими загальним значенням біблійного тексту або сформованими лексично і представленими вже в тексті Біблії, або набувати нового значення і бути доповненими у мові внаслідок третинної номінації (*Forbidden fruit is sweetest*).

Найрельєфніше логіко-ціннісні нюанси виявляються при порівняльно-зіставному вивченні фразеологічних одиниць. Так, знаходимо в англійській та німецькій мовах багато біблійних паремій, що перебувають у відношеннях повної змістової, образної та експресивно-стилістичної еквівалентності. Тут спостерігається повний збіг денотативного, сигніфікативного та експресивно-стилістичного планів: англ. *Water wears away stones* (Job, 14:19) – нім. *Wasser wäscht Steine weg* (Hiob, 14:19);

англ. For with much wisdom comes much sorrow; the more knowledge, the more grief (Ecclesiastes, 1:18) – нім. Wo viel Weisheit ist, da ist viel Grämen, und wer viel lernt, der muß viel leiden (Prediger, 1:18); англ. If the root is holy, so are the branches (Romans, 11:16)– нім. Wenn die Wurzel heilig ist, sind auch die Zweige heilig (Römer, 11:16), англ. If a king judges the poor for fairness, his throne will always be secure (Proverbs, 29:14) – нім. Ein König, der die Armen treulich richtet, dessen Thron wird für immer bestehen (Sprüche, 29:14); англ. Each man has his own gift from God, one in this manner, and another in that (I Corinthians, 7:7) – нім. Jeder hat seine eigene Gabe von Gott, der eine so, der andere so (I Korinther, 7:7).

Оскільки в основі усіх релігійних постулатів і догм лежать моральні цінності і принципи, які мали значення в будь-яку епоху і в будь-якому суспільстві: добро, милосердя, любов до людей, порядність, відмова від зла та насильства, і мовна культура біблійних текстів тісно пов'язана зі світовою культурою, то і переклад текстів має іноді повну змістову, образну та експресивно-стилістичну еквівалентність.

Розглянувши наведені вище визначення прислів'їв та приказок біблійного походження, ми приходимо до висновку про те, що терміни *пареміологічні* та *комунікативні фразеологічні одиниці* існують паралельно. Перший термін насамперед вказує на походження прислів'їв та приказок, а другий – на їхні структурно-семантичні особливості. Термін *пареміологічні одиниці* неадекватний для визначення комунікативних фразеологічних одиниць іншого, тобто небіблійного походження. Отже, біблійні прислів'я – граматично повноцінні речення, що узагальнюють практичний досвід народу, а біблійні приказки акумулюють народну мудрість і спрямовані на вираження емоційно-експресивної оцінки конкретного явища та не становлять розгорнутої синтаксичної структури. Приказки становлять перехід від непередикативних фразеологізмів до прислів'їв.

У подальших розвідках ми плануємо простежити співвідношення пареміологічних одиниць у текстах Нового і Старого Заповітів, перекладених англійською та німецькою мовами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. – Л.: Изд. Ленинградского ун-та, 1963. – 207 с.
2. Біблія: Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту. – Київ, 1988. – 1523 с.

3. Гак В.Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке (в сопоставлении с французскими библеизмами) // Вопросы языкознания. – 1997. – №5. – С. 55 – 65.
4. Голубовська І.О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності // Мовознавство. – 2004. – № 2 – 3. – С. 66 – 74.
5. Даль В.И. Пословицы русского народа. – Москва, 1984. – Т. 1. – 383 с.
6. Жуков В.П. Русская фразеология: Учеб. пособие. – Москва: Высшая школа, 1986. – 310 с.
7. Касарес Х. Введение в современную лексикографию, русский перевод.– Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 197 с.
8. Котова М.Ю. О пословицах библейского происхождения в современных славянских языках // Вестник СПбГУ. – СПб, 1993. – Вып. 1 (2). – Серия 2. – С. 43 – 50
9. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – Москва: Международные отношения, 1972. – 288 с.
10. Кушнір О. Паремія як складова іспанської мовної картини світу // Семантика мови і тексту: Матеріали ІХ Міжнародної конференції. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006.– С. 254 – 256.
11. Лексикон загального та порівняльного літературознавства/ Під ред. А. Волкова. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
12. Літературознавчий словник-довідник/ Під ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва та ін. – Київ: Академія, 1997. – 752 с.
13. Михайлова Е.В. Стилистические особенности англоязычных версий Евангелия от Матфея в диахронии // Нова філологія. – Запоріжжя, 2005. – №2 (22). – С. 75 – 80.
14. Молотков А.И. Основы фразеологии русского языка. – Л.: Наука АН СССР. Ин-т русского языка, 1977 . – 280 с.
15. Молчанова Г.Г. Антропонимическая паремия как иконический знак и культурологический признак // Вестник МГУ. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – №4. – С. 87 – 96.
16. Никоновайте Ф.И. О грамматическом содержании предиката евангельской паремии// Филологические науки. – 1997 . – №3 – С. 57 – 663.
17. Оноприенко С. Библеизмы современного русского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – Киев, 1997. – 208 с.

18. Русско-англо-немецкий словарь пословиц, поговорок, крылатых слов и Библейских изречений/ Н.Л. Адамия. – Москва: Наука: Флинта, 2005. – 344 с.
19. Сафронова Е.В. Структура и семантика фразеологических единиц с ономастическим компонентом библейского происхождения в современном английском языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. – Киев: КДЛУ, 1997. – 163 с.
20. Харазинская И. Библейзмы в русской фразеологии: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02.– Ростов-на-Дону: Ростов. гос. ун-т, 1987. – 27 с.
21. Хостай И.С. Системно-функциональные характеристики фразеологических единиц библейского происхождения в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Москва: Московский ордена Дружбы народов гос. лингв. ун-т, 1997.– 23 с.
22. Чернышева И.И. Критерии выделения фразеологических единиц// Проблемы устойчивости и вариантности: Матер. межвуз. сб. – Тула: Тульск. пед. ин-т, 1969.– С. 29 – 36.
23. Шанский Н.М. О фразеологизме как языковой единице и предмете фразеологии// Проблемы устойчивости и вариантности фразеологических единиц: Межвуз. симп.– Тула: Тульск. гос. пед. ин-т, 1968. – С. 7 – 14.
24. Holy Bible. New Revised Standard Version Containing Old and New Testaments. – Grand Rapids (Michigan): Zondervan Bible Publishers, 1990. – 1412 p.